

بررسی عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی: مورد مطالعه جوانان شهر اردبیل

صیاد درویشی^۱، بهروز اسدالهی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۷

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل انجام شد. **روش:** پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و به روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد کیفی بود. جامعه آماری پژوهش شامل همه جوانان مراجعه کننده به مراکز ترک اعتیاد شهر اردبیل در سال ۱۴۰۱ بود که بر اساس نمونه گیری هدفمند و با استفاده از تکنیک اشباع داده ها، ۲۸ نفر انتخاب شدند. جمع آوری داده ها با روش مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته و تحلیل داده ها با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی جهت دار با تکنیک تحلیل جمله به جمله انجام گرفت. **یافته ها:** یافته های پژوهش نشان داد که ۸ مقوله و ۷۶ زیرمقوله به عنوان عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مواد مخدر صنعتی شناسایی شد که شامل رفتارهای هیجانی، ارتباط و همنشینی با همسالان، رفتار برنامه ریزی شده، نگرش، فشار اجتماعی، گسست خانوادگی، عوامل روان شناختی، و شرایط اقتصادی بودند. **نتیجه گیری:** نتایج این پژوهش حاکی از وجود عوامل متعدد فردی، خانوادگی، و محیطی در شکل گیری و جهت دهی رفتارهای جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی است. بنابراین، برای پیشگیری از شکل گیری رفتارهای زمینه ساز در گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر صنعتی، لازم است عوامل مختلف فردی، خانوادگی، و محیطی را به صورت جامع در طراحی و اجرای برنامه های پیشگیری از گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر صنعتی در نظر گرفته شوند و در این راستا سرمایه گذاری مناسب در کنترل و جهت دهی رفتار جوانان با توجه به مولفه ها و زیر مولفه های شناسایی شده پیشنهاد می گردد.

کلیدواژه ها: شکل گیری رفتار، عوامل رفتاری، گرایش، جوانان، مواد مخدر صنعتی، شهر اردبیل

۱. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه فرماندهی و مدیریت انتظامی، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران. پست

الکترونیک: s49darvishi@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری مدیریت پیشگیری از جرم، گروه پیشگیری، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران

مقدمه

امروزه مصرف مواد مخدر صنعتی و آسیب‌های آن، در حال توسعه بوده و نگاه اغلب افراد جامعه به این طیف از مواد مخدر که معمولاً هر از چند گاهی، تعداد آن‌ها بیشتر می‌شود و در حال توسعه هستند، مثبت است (کردستانی، فرهادی و سلیمانی، ۱۳۹۶). لذا به دلیل همین مسئله، افراد غیر معتاد نیز به واسطه نزدیکان و دوستان مصرف کننده خود، به مصرف مواد مخدر صنعتی روی آورده‌اند (مرجائی و غلامرضا کاشی، ۱۳۹۶). محققان در این زمینه، معتقدند که این تغییر گرایش، بسیار قابل تأمل می‌باشد (میرزایی علویجه، نصیرزاده، شریفی راد و حسن‌زاده، ۱۳۹۲). پژوهشگران ثابت کرده‌اند که از عوامل مهم و مؤثر گرایش فرد به سمت اعتیاد، رفتارهای ناشی از باورهای غلطی از قبیل آرامش‌بخش بودن مواد، کمک برای فراموشی و فرار از مشکلات، نشانه بزرگ بودن و... می‌باشد؛ لذا تأکید دارند روان‌شناسان در حوزه شناخت و رفتار درمانی لازم است به کاهش نگرش‌های ناکارآمد و باورهای مرتبط در افراد معتاد تمرکز و توجه نمایند. در نظریه‌های شناختی فرض بر این امر استوار است که مصرف مواد مخدر، تابع ارزش عاطفی است که شخص برای پیامدهای رفتار خود در نظر گرفته و از طرفی تحت تأثیر باورها و القائات و شناخت شخص از مصرف مواد قرار دارد. همچنین، مداخله و ارتباط نزدیک با اطرافیان از حیث آموزشی، بستری را ایجاد می‌کند که شخص با توجه به اینکه در گروه دوستان در مقابل انتظارات و احساسات متفاوتی قرار می‌گیرد، در مواجهه و تقابل با سایر افراد گروه با چالش روبرو گردد؛ به عبارتی، شرایط مداخله آموزشی موقعیتی را فراهم کرده است تا نگرش‌ها و باورهای منفی در مورد مصرف مواد مخدر بیشتر از جنبه‌های مثبت آن، مورد توجه قرار گیرد (قربانی، محمدخانی و صرامی، ۱۳۹۱)؛ چرا که گزینه‌های درمانی فعلی در رابطه با اعتیاد جوانان، نیازهای اقلیت قابل توجهی از جوانان مبتلا به مواد مخدر یا سایر رفتارهای اعتیادآور را برآورده نمی‌کند (لام^۱ و همکاران، ۲۰۲۳).

از جمله مسائل نگران کننده جامعه در شرایط کنونی، مسئله گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی به ویژه در بین نوجوانان و جوانان است. پیامد این مسئله هم اکنون در خانواده‌ها و اجتماع مشاهده شده، به نحوی که عملاً بنیان روابط فردی و اجتماعی را مورد تهدید قرار داده تا جایی که بعضاً باعث وقوع جرم و جنایت‌های فراوانی با اعمال و رفتارهای خشونت‌آمیزی گردیده است. مصرف مواد مخدر صنعتی به عنوان عادتی فردی و حتی اجتماعی، مردان و زنان بسیاری را از سنین جوانی درگیر نموده، به نحوی که هم سلامت فرد و جامعه را به خطر انداخته و هم موجبات انحطاط روانی و اخلاقی افراد و خانواده‌ها را در پی داشته است.

در سه دهه اخیر، مواد مخدر و روان گردان‌ها در سطح کشور به عنوان یک مسئله اجتماعی، تنوع گسترده‌ای به خود گرفته است؛ به گونه‌ای که افراد در سنین، جنسیت، مشاغل، تحصیلات، مجرد و متاهل، شهری و روستایی، با طبقات اقتصادی و اجتماعی مختلف وارد این چرخه شده‌اند. اعتیاد به مواد مخدر، فرد را از لحاظ روانی، جسمی، اجتماعی و اقتصادی تحت تاثیر قرار می‌دهد و بر اثر مصرف مواد مخدر، زمینه وابستگی روانی فرد فراهم و سپس بر جسم و ظاهر فرد و در نتیجه بر ارتباطات و موقعیت‌های اجتماعی و اقتصادی اثر نامطلوب به‌جای می‌گذارد. حتی مصرف داروهای مسکن عوارض جانبی مضری برای سلامتی افراد از جمله گرایش به اعتیاد ایجاد می‌نماید (مازئو، میکاریلو و گوآتو^۱، ۲۰۲۳). این وابستگی در ابتدا موجب آرامش، لذت، نشاط و سرحالی موقت می‌گردد، ولی بعد از مدتی از مصرف مواد این اثر کاهش و از بین می‌رود که وابستگی فرد باعث می‌شود جهت رفع وابستگی به مصرف بیشتر و مواد متنوع‌تر روی آورد (ستوده، ۱۳۹۹). به واسطه افزایش مصرف مواد مخدر در دنیا، دولت‌ها هزینه بسیار گزافی را در نتیجه خسارت و صدمات وارده از آن از جمله اثرات مخرب بر سلامت جسمانی و روانی، افزایش جرایم، مرگ و میر و... را در جوامع امروزی متحمل می‌شوند (پیتر و آلیسیا^۲، ۲۰۱۰).

مصرف مواد مخدر به ویژه مواد مخدر صنعتی از برجسته‌ترین شکل آسیب‌های اجتماعی است که به سادگی می‌تواند بنیان فرهنگی، اجتماعی یک ملت را ضعیف و دچار تزلزل کرده و پویایی‌های انسانی آن را با خطر مواجه نماید. پیوستگی عوامل روانی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در این حوزه، معضل فوق را به یکی از آسیب‌های اجتماعی تبدیل نموده است. از این جهت مصرف مواد مخدر را می‌توان از پر اهمیت‌ترین چالش‌های عصر کنونی دانست که در دنیا رواج پیدا کرده و روزانه بر آمار مصرف‌کنندگان آن، همه‌گیری در گروه‌های مختلف، کاهش سن و دگرگونی و تحول در گرایش مصرف، از سنتی به صنعتی بیشتر شده و در پی آن آسیب‌های متعددی از قبیل افزایش طلاق، بزهکاری، مشکلات روحی و روانی و بسیاری موارد دیگر را به دنبال دارد (خسروی، ۱۳۹۲). بنابراین اهمیت کنترل آسیب‌های مصرف مواد مخدر صنعتی بر کسی پوشیده نیست؛ همانگونه که رهبر معظم انقلاب در سال ۱۳۹۴، اعتیاد و مواد مخدر را به عنوان اولین اولویت آسیب‌های اجتماعی کشور اعلام نمودند. از طرفی توطئه خطرناک و سازمان‌یافته دشمنان برای ترویج مواد مخدر صنعتی با به کارگیری باندهای هدایت شده با هدف زدودن روحیه نشاط و تندرستی و عزم و اراده راسخ جوانان کشور، امری آشکار می‌باشد. لذا مبارزه همه جانبه با مواد مخدر و روانگردان‌ها و اهتمام به اجرای سیاست‌های کلی مبارزه با مواد مخدر در ابعاد مختلف عرضه، پیشگیری، درمان، زیناکاهی و...، بسیار حائز اهمیت بوده و در این میان، مطرح شدن پژوهش به عنوان زیربنای تصمیم‌گیری در برنامه‌ریزی در حوزه پیشگیری و مبارزه با مواد مخدر صنعتی از سوی مسئولان و دستگاه‌های متولی امری ضروری می‌باشد.

فیض‌اللهی و باپیری (۱۴۰۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که نقش گروه همسالان، دوستی‌های زیان‌آور، محیط نامناسب زیست شهری، ضعف ساختاری نهادهای اجتماعی نظیر خانواده، وجود سابقه اعتیاد در خانواده، سبک فرزندپروری آسیب‌زا، نابسامانی خانواده و نهاد آموزش به واسطه مدیریت ناکارآمد مدارس و امکان تشکیل باند و آشنایی با مواد در مدرسه گرایش به اعتیاد را فراهم می‌نماید. نورمحمدی، حیدری، پروانه و ادیب منش (۱۴۰۰) در پژوهشی بیان داشتند که تغییرات عمده در دیدگاه افراد

جامعه نسبت به مواد مخدر صنعتی باعث شده تا الگوی مصرف در بخش زیادی از معتادان به مواد مخدر سنتی به سمت مواد مخدر صنعتی تغییر یابد. درویشی، بختیاری و گله جاری (۱۴۰۰) در تحقیق خود نشان دادند که پلیس در شهرستان کرمانشاه می تواند با برنامه ریزی اصولی نسبت به حذف یا کاهش چالش های شناسایی شده و مبارزه موفقیت آمیز با توزیع کنندگان مواد مخدر صنعتی، میزان گرایش، دسترسی و تقاضا به مواد مخدر را کاهش دهد. جورابلو (۱۳۹۹) در پژوهش خود عوامل موثر در گرایش به مواد مخدر صنعتی را گروه همسالان، سابقه مصرف مواد مخدر در افراد خانواده، نگرش به زشت بودن مصرف این مواد، باور به تقویت قوای جنسی، نگرش به بالا بردن تمرکز و خلاقیت، در دسترس بودن، آسانی خرید و فروش، فراوانی، تولید راحت، زمان مصرف در مدت کوتاه، منبع آرامش، عدم وجود آثار بر چهره و قیافه ظاهری معرفی نموده است. درویشی (۱۳۹۹) در پژوهش خود نشان داد که کیفیت خدمات پلیس هوشمند ۳۸ درصد از تغییرات مشارکت شهروندان در پیشگیری از توزیع مواد مخدر را پیش بینی می کند و سهولت دسترسی شهروندان به اطلاعات مورد نیاز، زمینه های مشارکت در برنامه های پیشگیری از توزیع مواد مخدر را افزایش می دهد. درشتی و رجبلی (۱۳۹۹) در پژوهشی اعلام داشتند گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر به عواملی همچون مراوده با افراد ناباب، افسرده بودن، طلاق والدین، سابقه مصرف سیگار و نیز افت و شکست تحصیلی مربوط بوده و بالاترین تأثیرات را در مصرف مواد مخدر دارند. سلیمانی (۱۳۹۶) در پژوهشی اعلام داشت که رشد نامطلوب شخصیت، متعادل نبودن شخصیت، کمبود شخصیت و ویژگی های شخصیتی خاص باعث می شود تا شخص آمادگی بیشتری برای گرایش به مواد مخدر داشته باشد. ذکر (۱۳۹۴) در پژوهشی اعلام داشته که بین نگرش، عملکرد و افعال بزهکارانه اشخاص رابطه قوی وجود دارد و این اشخاص برابر نگرشی که به مصرف مواد مخدر دارند، به مصرف آن اقدام و یا مصرف مواد فوق را به کلی کنار می گذارند. همچنین نوع نگرش بر نحوه رفتار آنان تأثیر گذار است. رزمخواه، پاکزاد و احقر (۱۳۹۲) در پژوهشی بیان داشتند که بین نگرش به افعال مجرمانه در نوجوانان و جوانان با

پارامترهای سلامت روان از جمله افسردگی حاد، آشفتگی و بی‌خوابی، رفتار نامناسب اجتماعی و علائم بدنی رابطه معناداری دارند.

نتایج تحقیق مازئو و همکاران (۲۰۲۳) نشان داد که مصرف داروهای مسکن عوارض جانبی مضری برای سلامتی افراد از جمله گرایش به اعتیاد ایجاد می‌کند و زمینه گرایش به اعتیاد را فراهم می‌نماید. ویتتر، رودریگز-اسیودو، دیتریچ و هیلر^۱ (۲۰۲۳) در تحقیق خود نشان دادند که ناملایمات اولیه زندگی در گرایش به اعتیاد جوانان نقش داشته و تنها در سال ۲۰۱۹ بیش از ۷۰ هزار آمریکایی بر اثر مصرف بیش از حد مواد مخدر جان خود را از دست داده‌اند. نتایج تحقیق مارتینلی، نگلهوت، بست، واندربلاسچین و وان دی ام‌هین^۲ (۲۰۲۳) نشان داد افرادی که درگیر حمایت روانی اجتماعی می‌باشند، گرایش کمتری برای استفاده از مواد مخدر نشان می‌دهند و لذا با ترمیم و بازیابی عوامل فردی و شخصی با مداخلات اجتماعی می‌توان از بازگشت به مصرف دوباره مواد مخدر جلوگیری نمود. نتایج تحقیق پاکائو^۳ و همکاران (۲۰۲۳) نشان داد که ۱۶ مداخله برنامه دیجیتال سلامتی وجود دارد که برای کمک به جوانان در غلبه بر مسائل اعتیادآور انجام شده است و بیشتر تکنیک‌های موجود شامل مقابله با محرک‌ها، احساسات، رفتارهای اعتیادآور و فیزیولوژی یا واکنش‌های جسمی است. علاوه براین، مؤلفه‌های مهارت شناختی مانند برنامه‌ریزی برای متوقف کردن رفتارهای اعتیادآور، متوقف کردن مصرف، تشویق بیشتر و ایجاد تفکر مثبت برای دوری کردن از رفتار اعتیادآور شناسایی و معرفی شدند. لام و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی نشان دادند که اغلب جوانان معتاد تحت فشار عوامل بیرونی مانند سیستم عدالت یا خانواده‌ها قرار می‌گیرند که می‌تواند تعامل و همکاری درمانی را کاهش و یا محدود نمایند. همچنین نتایج نشان دادند که مداخلات مبتنی بر خانواده به درگیری مراقبتی متکی هستند و برای شخص معتاد کمتر اثر دارد و لذا مؤثرترین راهکار در کاهش مصرف مواد مخدر، برنامه‌های انگیزشی فردی یا برنامه‌های مبتنی بر گروه غیرخانوادگی است و بنابراین توسعه گروه‌های خاص برای اجرای یک برنامه بازیابی هوشمندانه با هدف

1. Winter, Rodríguez-Acevedo, Dittrich & Heller

2. Martinelli, Nagelhout, Best, Vanderplasschen & van de Mheen
3. Phukao

درمان جوانان معتاد با یک رویکرد غیررسمی و انعطاف‌پذیر برای راهنمایی جوانان آسیب‌پذیر ضروری است. نتایج تحقیق گلنتز، جیفرز و وینیچوف^۱ (۲۰۲۲) نشان داد سن شروع به استفاده از سیگار الکترونیکی در امریکا کاهش یافته و شدت استفاده و اعتیاد بین سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۲۱ در بین جوانان امریکا افزایش یافته است. یافته‌ها نشان دادند که برای پیشگیری از رفتارهای انحرافی جوانان و گرایش به مواد مخدر، به مقررات قوی‌تری مانند ممنوعیت‌های جامع در مورد فروش محصولات دخانیات نیاز است.

در شکل‌دهی و جهت‌دهی رفتار جوانان در گرایش به مواد مخدر صنعتی عوامل مختلفی وجود دارد. از جمله عوامل تأثیرگذار در گرایش به اعتیاد، شخصیت و ویژگی‌های شخصیتی افراد می‌باشد. رابینز^۲ بر این باور است که شخصیت هر شخص از مجموعه واکنش‌ها و ارتباطات وی با دیگران تشکیل می‌شود. آلپورت^۳ نیز بر این نظر است که رفتارهای روانی و بدنی موجب تشکیل شخصیت فرد می‌گردد و شخصیت نوع رفتار شخص برای ارتباط و سازگاری با محیط را تعیین می‌کند (وزیری، ۱۳۹۵). لذا ویژگی‌های شخصیتی افراد یکی از عناوینی است که در ریشه‌یابی اختلالاتی که منجر به اعتیاد می‌شوند، در نظر گرفته می‌شود (اکبری و ابراهیمی مقدم، ۱۳۹۸). همچنین در نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده، به فعلیت درآمدن یک رفتار ناشی از نوع نگرش فرد نسبت به رفتارهای ادراک شده و هنجارهای گسسته در جامعه می‌باشد (رخشنده رو، غفاری و بایمانی، ۱۴۰۱). نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده با لحاظ قرار دادن تعامل بین عوامل فردی، اجتماعی و محیطی، شیوه‌های نوین و ارزشمند در پیش‌بینی گرایش‌ها و ادراک رفتاری به حساب می‌آیند (رحمانیان کوشکی و چیدری، ۱۳۹۲). در واقع، نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده از داخل یک فرآیند شناختی ارزشمند در جهت ارزیابی گرایش‌های رفتاری شکل گرفته است. این مدل برگسترده‌گی و دشواری رابطه‌های بین رفتار انسانی و گرایش‌های مشخص شده اشاره دارد و مهم‌تر از آن عنوان می‌دارد که رفتار افراد به واسطه و در نتیجه قصد، نیت و گرایش آنها اتفاق می‌افتد (انگل^۴ و همکاران، ۲۰۱۰).

براساس دیدگاه‌های شناختی نیز، رفتارهای اعتیادی تحت تأثیر باورها و نگرش‌های افراد قرار دارد و بعضی پژوهش‌ها سطح پایین تحمل ناکامی را در شروع، تداوم و عود مصرف مواد مخدر مهم می‌دانند (کاشفی، ۱۳۹۲). یکی دیگر از عوامل در گرایش به مصرف مواد مخدر، خودتنظیمی ارادی است (پیرسون، دلیما و کلی^۱، ۲۰۱۸). خودتنظیمی فرایندی است که بر اساس آن شخص رفتار خود را پایش و بررسی کرده، مطابق با معیارها، اهداف و استانداردهایی که وجود دارد در خصوص رفتارش قضاوت نموده و با توجه به نتیجه دآوری، رفتار خود را مرتب و ساماندهی می‌کند (مک دونالد و پالفای^۲، ۲۰۰۸). خودتنظیمی پایین موجب می‌شود که اعتیاد به مصرف داروها تشدید شود. تحقیقات نشان داده که اشخاص وابسته به مواد مخدر در برابر افراد دیگر از خودتنظیمی پایین‌تری بهره‌مند می‌باشند (کول، لوگان و والکر^۳، ۲۰۱۱). ضعف در خودتنظیمی می‌تواند نقش مهمی در گرایش افراد به اعتیاد داشته باشد (خدادادیان، کرمی و یزدانبخش، ۱۳۹۸). از جمله پدیده‌هایی که به سلامت روانشناختی و هیجانی و اجتماعی جوانان آسیب جدی وارد می‌کند، گرایش به رفتارهای پرخطر است. رفتارهای پرخطر می‌تواند مسیر زندگی فردی، اجتماعی و تحصیلی آنان را با آسیب جدی مواجه سازد (پورسعید اصفهانی، شریفی و اکرمی، ۱۴۰۰). از جمله بارزترین رفتارهای پرخطر، گرایش به مصرف مواد مخدر است. این رفتار نه تنها سلامت روان و جسمانی خود فرد را به مخاطره می‌اندازد، بلکه سلامت روانی، جسمانی و هیجانی دیگر افراد جامعه را تهدید می‌کند (ملکی، محقق و نبی‌زاده، ۱۳۹۸). دلایل زیادی برای گرایش به رفتار پرخطر و مصرف مواد مخدر صنعتی در میان جوانان ارائه شده است. آنان اساساً خطر موجود در بعضی از شرایط پرخطر را پایین‌تر از مقدار آن در نظر می‌گیرند و در مقابل تسلط و توانمندی خود را در برابر حوادث و نتایج ناگوار بیشتر از حد برآورد می‌نمایند. همچنین برای اظهار استقلال، عدم اطاعت از قدرت، کسب گواهی همسالان و ارضای خواسته‌ها با تحریک جویی، اقدام به رفتار پرخطر می‌کنند (سوادکوهی، شریفی و شکری، ۱۳۹۹) و الگوهای

1. Pearson, D'Lima & Kelley
2. Macdonald & Palfai

3. Cole, Logan & Walker

رفتاری که می‌توانند بر کل زندگی آنان تاثیر گذار باشد، مثل مصرف مواد مخدر را از خود بروز می‌دهند (چیه، لیم و کی^۱، ۲۰۱۹). بسیاری از جوانان با خانواده، جامعه و نزدیکان دچار مسئله هستند و امکان دارد فشار این مشکلات باعث شود تا جوانان در مرحله تصمیم‌گیری به سوی رفتارهای پرخطر کشانده شوند (بانستولا، اوگینو و اینو^۲، ۲۰۲۰). چنانچه ارتباط عاطفی و روابط درون خانواده دچار اشکال گردد، گرایش واقعی به رفتار و اعمال ضد اجتماعی و استفاده از مواد مخدر نمایان می‌شود (سانچیز-کویجا، اولیوا، پارا و کاماچ^۳، ۲۰۱۶). یکی از معروف‌ترین تئوری‌ها در زمینه آسیب‌های اجتماعی و رفتار انحرافی، پیوند افتراقی یا تفاوت در همنشینی است که کجروی و رفتارهای انحرافی و پرخطر را متأثر از جریان کنش متقابل با افراد دیگر تلقی می‌کند (گیدنز، ۱۴۰۱). نظریه همنشینی افتراقی به اصلی پافشاری می‌کند که با نظر به قابل یادگیری بودن رفتارهای انحرافی، تحت تأثیر مداومت و تکرار ارتباطات شخص با گروه همسالان، الگوهای رفتاری در شکل فرآیند یادگیری به وی القاء می‌گردد که یکی از این الگوها، مصرف مواد مخدر است (احمدی، ۱۳۹۸).

۳۰۹

309

از دید مصرف و نیز وقوع و شیوع بیماری‌های روحی و جسمی و افزایش مشکلات اجتماعی متأثر از آن، تقلیل سن مصرف، فراوانی مصرف مواد در بین جوانان و آسیب‌پذیری نهاد خانواده، افزایش مرگ و میر ناشی از مصرف مواد مخدر و جرائم اجتماعی و جنایی مرتبط با مصرف مواد مخدر صنعتی، حاکی از وجود مشکل اساسی و جدی در امر پیشگیری، درمان و کاهش آسیب‌های ناشی از مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل می‌باشد. علیرغم اینکه اقدامات و برنامه‌های دولت و جامعه در این حوزه بیش از گذشته بوده و توجهات زیادی در این حوزه به عمل آمده است، لیکن برای پیشگیری و مقابله با گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی، نیازمند شناسایی عوامل و عناصر مداخله‌گر در شکل‌دهی رفتارهای جوانان در گرایش به مواد مخدر صنعتی می‌باشد تا بتوان متناسب با عوامل شناسایی شده، راهکارهای عملی و اجرایی در این حوزه را طراحی و اجرا نمود.

جریان و روال افزایشی تغییر الگوی مصرف از مواد مخدر سنتی به صنعتی، در یک دهه گذشته آسیب‌های جدی و بزرگی را داشته و به صورت علنی زنگ خطر بسیار حاد را گوشزد می‌کند و نتایج این تحقیق می‌تواند مدیران و برنامه‌ریزان شهر اردبیل را در طراحی و ارائه برنامه‌های جامع مبتنی بر کنترل و پیشگیری از رفتارهای انحرافی جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی کمک نماید. به رغم اهمیت موضوع و ضرورت پرداختن به حوزه پیشگیری، درمان و کاهش گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل، تحقیقات محدودی انجام پذیرفته است و نتایج این مطالعه دیدگاه نظری و عملی دست‌اندرکاران پیشگیری از مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل را بهبود می‌بخشد. لذا در این پژوهش تلاش بر آن است به این سوال اساسی پاسخ داده شود که عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل کدامند؟

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، از نظر روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد کیفی است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه جوانان مراجعه‌کننده به مراکز ترک اعتیاد شهر اردبیل در سال ۱۴۰۱ بود. ۲۸ نفر به روش نمونه‌گیری هدفمند و با بیشترین تنوع انتخاب شدند. روش جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته بود و تا رسیدن به غنای لازم و اشباع اطلاعاتی ادامه یافت. پس از انجام ۲۸ مصاحبه اطلاعات جدیدی حاصل نشد و تکرار داده‌های قبلی بودند. ملاک‌های ورود برای شرکت‌کنندگان شامل تمایل و رضایت آگاهانه، دامنه سنی ۱۸ تا ۳۵ سال و تجربه کردن پدیده مورد مطالعه با حداقل مصرف یک سال مواد مخدر صنعتی بود. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات بدست آمده از روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار با تکنیک تحلیل جمله به جمله استفاده گردید. برای اعتبار و روایی داده‌های پژوهش از شاخصه‌های انتقال‌پذیری، ممیزی قابلیت اطمینان و تأییدپذیری بهره گرفته شد. از شاخص انتقال‌پذیری در بررسی روایی داده‌ها به صورت نمونه‌گیری بر مبنای اعتبار (قضاوتی) استفاده شد و مصاحبه شوندگان به صورت هدفمند انتخاب گردیدند و مصاحبه شوندگان بعدی براساس نظر استراوس و کوربین (۱۹۹۸) پس

از هر مصاحبه با در نظر گرفتن نتایج حاصل از تحلیل مصاحبه قبلی انتخاب شدند. بر اساس نظر مکسول (۲۰۰۴) بررسی روایی توصیفی از طریق بازخورد یافته‌ها به مصاحبه شونده و همچنین روایی تفسیری از طریق استفاده از توصیف گره‌ای با حداقل مداخله استفاده شد؛ به این صورت که بازخورد مصاحبه‌ها به مصاحبه شونده ارائه و نظرات اصلاحی آنها اعمال شد. بر اساس شاخص قابلیت اطمینان؛ داده‌های به دست آمده با هدف بازبینی، در اختیار ۲ نفر از پژوهشگران قرار گرفت. بر اساس شاخص تأییدپذیری در تفسیر و تحلیل یافته‌ها، منتخب مصاحبه‌ها و نیز تشریح روند تحلیل داده‌ها تا رسیدن به نتایج ادامه یافت. ضمناً برای بررسی پایایی پژوهش از شاخص توافق درون موضوعی در کدگذاری دو مصاحبه نمونه استفاده گردید که شاخص یاد شده برابر ۰/۸۲ بدست آمد و بر اساس معیار ۷۰ درصد، مقدار به دست آمده نشان دهنده تأیید پایایی یافته‌های بخش کیفی است.

یافته‌ها

هدف از پژوهش حاضر شناسایی عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی شهر اردبیل با رویکرد تحلیل محتوا است. این مطالعه با مشارکت ۲۸ نفر مرد که حداقل سابقه یک سال مصرف مواد مخدر صنعتی را دارند، انجام شده که اطلاعات توصیفی شرکت کنندگان در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: ویژگی‌های توصیفی شرکت کنندگان پژوهش

کد	سن	تأهل	تحصیلات	سن شروع مصرف	مدت مصرف (سال)	دفعات ترک
شماره ۱	۲۹	مجرد	دیپلم	۲۰	۹	۴
شماره ۲	۲۵	متاهل	دیپلم	۲۲	۳	۱
شماره ۳	۲۱	مجرد	دیپلم	۱۷	۴	-
شماره ۴	۳۰	متاهل	لیسانس	۲۸	۲	-
شماره ۵	۲۲	مجرد	فوق دیپلم	۲۰	۲	۱
شماره ۶	۳۲	متاهل	دیپلم	۲۴	۸	+۱۰
شماره ۷	۲۰	مجرد	دیپلم	۱۷	۳	-
شماره ۸	۲۶	متاهل	دیپلم	۲۰	۶	۴
شماره ۹	۲۵	مجرد	دیپلم	۲۳	۲	-
شماره ۱۰	۳۱	متاهل	فوق دیپلم	۲۴	۷	۵

جدول ۱: ویژگی‌های توصیفی شرکت کنندگان پژوهش

کد	سن	تأهل	تحصیلات	سن شروع مصرف	مدت مصرف (سال)	دفعات ترک
شماره ۱۱	۲۸	متأهل	سیکل	۲۲	۶	۲
شماره ۱۲	۲۴	مجرد	لیسانس	۲۰	۴	۱
شماره ۱۳	۳۰	مجرد	لیسانس	۲۷	۳	-
شماره ۱۴	۲۷	متأهل	دیپلم	۱۹	۸	+۱۰
شماره ۱۵	۲۷	مجرد	لیسانس	۲۴	۳	۱
شماره ۱۶	۲۳	متأهل	دیپلم	۲۰	۳	-
شماره ۱۷	۳۲	متأهل	دیپلم	۲۵	۷	۲
شماره ۱۸	۲۶	متأهل	فوق دیپلم	۲۳	۳	۲
شماره ۱۹	۲۴	مجرد	دیپلم	۲۲	۲	-
شماره ۲۰	۳۴	متأهل	فوق دیپلم	۳۰	۴	۴
شماره ۲۱	۲۸	متأهل	لیسانس	۲۰	۸	۵
شماره ۲۲	۲۲	مجرد	دیپلم	۱۸	۴	۵
شماره ۲۳	۳۴	متأهل	سیکل	۲۵	۹	+۱۰
شماره ۲۴	۲۰	مجرد	دیپلم	۱۷	۳	-
شماره ۲۵	۲۴	مجرد	دیپلم	۱۹	۵	۱
شماره ۲۶	۲۹	متأهل	لیسانس	۲۳	۶	۳
شماره ۲۷	۲۶	مجرد	لیسانس	۲۴	۲	-
شماره ۲۸	۳۲	متأهل	فوق دیپلم	۲۲	۱۰	+۱۰

با توجه به اهداف پژوهش با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی از مشارکت کنندگان سوال شد. پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها به منظور تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها از روی تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار با تکنیک جمله به جمله استفاده شد و طی فرایند ساماندهی نهایی، یافته‌های کیفی پس از حذف گزاره‌های دارای محتوای یکسان و ادغام گزاره‌های دارای مفهوم مشترک باهم، در نهایت ۸ مقوله و ۷۶ زیر مقوله به دست آمد که در جدول ۲ یافته‌های بدست آمده در خصوص عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل نشان داده شده است.

جدول ۲: عوامل شکل‌دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی

متغیر	بعد	مقوله	زیر مقوله	کد فراوانی	درصد فراوانی
		حالات هیجانی	کسب لذت و شادی، تنوع، کنجکاوی، ماجراجویی، هیجان آفرینی، نوحاهی، تجربه جدید، نشنگی زیاد، اثرپذیری سریع، جبران کمبودهای فردی، لذت جویی بیشتر	۷-۶-۴-۳-۲-۱	۸۶٪
				۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸	
				۱۷-۱۶-۱۵-۱۴	
				۲۲-۲۱-۲۰-۱۹	
				۲۷-۲۵-۲۴-۲۳	
				۲۸	
	عوامل فردی	نوع نگرش	پایین بودن آسیب، عدم زشتی مصرف این مواد، افزایش قوای جنسی، افزایش تمرکز و خلاقیت، عدم اعتیاد آور بودن، اخذ انرژی مضاعف، ایجاد آرامش، عدم آگاهی از عوارض و خطرات مصرف، دست کم گرفتن خطر، کمتر بودن آثار این مواد بر چهره	۷-۶-۵-۳-۲-۱	۷۵٪
				۱۳-۱۲-۱۱-۹-۸	
				۲۰-۱۸-۱۶-۱۴	
				۲۴-۲۳-۲۲-۲۱	
				۲۷-۲۶	
				۲۸	
	عوامل اجتماعی	عوامل اجتماعی	افزایش تمایلات عاطفی، کاهش افسردگی، امید آفرینی، تلقی لوکس بودن مصرف این مواد، تفریح، هم‌رنگی با جمع، آلودگی کمتر، کمبود اوقات فراغت، ضعف اعتقادی	۸-۶-۵-۳-۲-۱	۸۲٪
				۱۲-۱۱-۱۰-۹	
				۷-۱-۱۶-۱۵-۱۳	
				۲۲-۲۱-۱۹-۱۸	
				۲۷-۲۵-۲۴-۲۳	
				۲۸	
	عوامل خانوادگی و همسالان	گسست خانوادگی	تبعیض، مقایسه، سرزنش، تحقیر، تحکم، خشونت، بی توجهی، نبود محبت در خانواده، زیاده‌روی در محبت، محدود کردن فرزندان، اعتیاد یکی از افراد خانواده، رفاه ضعیف در خانواده، تحصیلات پایین والدین، ستیز والدین	۶-۵-۴-۳-۲-۱	۷۸٪
				۱۴-۱۱-۱۰-۹	
				۱۸-۷-۱-۱۶-۱۵	
				۲۲-۲۱-۲۰-۱۹	
				۲۸-۲۶-۲۴-۲۳	
				۲۸	
	ارتباط و همیشینی با همسالان		تقلید، الگوپذیری، فشار دوستان، ترس از دست دادن همتایان، احساس تعلق و دلبستگی در بین دوستان، پیشنهاد دوستان مدرسه، دوستان محله و اقوام، پاتوق‌ها و	۷-۶-۵-۴-۳-۱	۸۲٪
				۱۶-۱۴-۱۱-۹-۸	
				۲۰-۱۹-۱۸-۱۷	

جدول ۲: عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی

متغیر	بعد	مقوله	زیر مقوله	کد فراوانی	درصد فراوانی
				۲۱-۲۲-۲۳-۲۴	۶۴٪
				۲۵-۲۶-۲۷-۲۸	
همسالان					
	شرایط اقتصادی			۲-۳-۴-۷-۹-۱۰	۶۴٪
				۱۱-۱۲-۱۳-۱۵	
				۱۷-۱۸-۱۹-۲۰	
				۲۳-۲۴-۲۵-۲۶	
نیاز به مصرف برای ساعات کار طولانی، بسته بندی مناسب مواد صنعتی، کاهش عرضه مواد مخدر سنتی، ارزان بودن، فراوانی، راحتی خرید و فروش، تولید آسان، انبوهی در بازار					
	عوامل محیطی	فشار اجتماعی		۱-۴-۵-۶-۷-۸	۷۱٪
				۱۰-۱۱-۱۳-۱۴	
				۱۵-۱۶-۱۸-۱۹	
				۲۰-۲۱-۲۲-۲۳	
از دست دادن موقعیت اجتماعی، مکان زندگی نامناسب، خجالتی بودن، ناتوانی از رد کردن درخواست دیگران، سابقه مصرف مواد صنعتی در اعضای خانواده، شرکت در پارتی و جشن، ضعف دینداری					
	ادراک برنامه ریزی شده			۳-۴-۵-۷-۸-۱۱	۶۰٪
				۱۲-۱۵-۱۶-۱۷	
				۱۸-۲۱-۲۲-۲۳	
				۲۴-۲۷-۲۸	
امکان استعمال در هر مکانی، زمان مصرف کوتاه، سادگی مصرف، استعمال آسان، حمل آسان، بدون بو و دود بودن، شکل دارویی داشتن، ساده بودن تبدیل					

۳۱۴

314

سال هفدهم، شماره ۹، پاییز ۱۴۰۲
Vol. 17, No. 69, Autumn 2023

بر اساس یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها، در بررسی عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل، مقوله‌های رفتار هیجانی و روان شناختی مد نظر قریب به اتفاق مصاحبه شوندگان قرار گرفته و مابقی مقوله‌ها نیز مورد تأیید اکثریت آنها با فراوانی خیلی زیاد واقع شده است؛ هرچند در مقوله رفتار مبتنی بر ادراک برنامه‌ریزی شده، میزان مشارکت بیش از دو سوم بوده ولیکن آن مقوله نیز دارای تأثیرگذاری بالا می‌باشد. در جمع‌بندی انجام شده، عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱: مدل عوامل شکل دهنده رفتارهای جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل

بحث و نتیجه گیری

گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر صنعتی، امروزه به یک مسئله اجتماعی تبدیل شده و عوارض مختلفی دارد و آینده جامعه و سرمایه انسانی کشور را به مخاطره انداخته و تا علل و چرایی آن بررسی نشود، اقدامات درمانی و پیشگیرانه موقتی و کوتاه مدت بوده و به صورت ریشه‌ای حل نخواهد شد. این مطالعه با هدف شناسایی عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل انجام پذیرفت. با توجه به نتایج به دست آمده از مصاحبه با شرکت کنندگان در مصاحبه و تحلیل داده‌های کیفی،

اعتیاد به مواد مخدر یک پدیده چند بعدی می باشد و عوامل مختلفی در شکل دهی رفتارهای جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل موثر می باشند. یافته های این پژوهش نشان می دهد که ۷۶ شاخص یا زیرمقوله های موثر در ایجاد رفتارهای انحرافی و گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل از دیدگاه مشارکت کنندگان موثر بوده اند. این ۷۶ زیرمقوله پس از تجزیه و تحلیل در قالب ۸ مقوله سازماندهی و نهایتاً در سه محور اصلی و به عبارتی درسه بعد فردی، خانوادگی - همسالان و محیطی قالب بندی گردید. نتایج نشان می دهد عوامل شکل دهنده رفتار جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی از یک رویکرد و عامل های چند بعدی تبعیت می نمایند و بنابراین راهکارهای پیشگیرانه در کاهش یا جلوگیری از گرایش جوانان در مصرف مواد مخدر صنعتی باید از رویکرد جامع و مبتنی بر همه علت های شناسایی شده ارائه و اجرایی گردد.

در بررسی رفتار هیجانی که شامل ۱۱ زیر مقوله یا شاخص بوده و یکی از بیشترین شاخص ها را شامل می شود و همه مشارکت کنندگان پژوهش آن را مورد تأیید قرار دادند، بر ویژگی های فردی جوانان در گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی تمرکز دارد. این یافته ها با نتایج پژوهش سلیمانی (۱۳۹۶) و رزمخواه و همکاران (۱۳۹۲) همسویی دارد. در تبیین این یافته ها می توان اعلام کرد که هیجان طلبی و افکار فرد، تعیین کننده رفتار وی در گرایش به مواد مخدر صنعتی می باشد و باورهای غلط و هیجانی و احساسی، مصرف مواد مخدر صنعتی را تشدید می کند. از جمله اقدامات درمانی موثر می توان به تقویت قدرت تفکر شناسایی باورهای غلط درباره مواد، افزایش اعتماد به نفس و عزت نفس، افزایش خودآگاهی، شناخت عواطف و احساسات شخصی و... اشاره کرد. در بررسی رفتار ناشی از ارتباط و همنشینی با همسالان که شامل ۹ زیر مقوله می باشد، می توان نتیجه گرفت، هرچند سطح ارتباط جوانان در فضای اجتماعی است، لیکن شروع به الگوپذیری از همسالان در مراحل سنین کودکی و نوجوانی آغاز می گردد و در مرحله جوانی بروز و ظهور می یابد و کنترل و مراقبت خانواده در پیش از سن جوانی تاثیر بسیاری بر کنترل رفتار فرد دارد و بنابراین این زیر مقوله در بعد خانوادگی و همسالان قرار گرفت. این

یافته‌ها با نتایج پژوهش فیض‌اللهی و باپیری (۱۴۰۰)، جورابلو (۱۳۹۹) و درشتی و رجب‌لو (۱۳۹۹) همسویی دارد. در تبیین این یافته دل‌بستگی به دوستان و ترس از دست دادن و جلب رضایت آنها در رفتار فرد موثر می‌باشد. از جمله روش‌های مناسب پیشگیرانه، آموزش مهارت نه گفتن، مهارت‌های ارتباطی موثر با دیگران و حفظ ارتباط مناسب با دیگران است. در رفتار برنامه‌ریزی شده ادراک شده که شامل ۸ زیر مقوله می‌باشد، نشان می‌دهد دسترسی آسان به مواد مخدر صنعتی و ضعف کنترل اجتماعی در محیط، برنامه‌ریزی مناسب، آسان و بی‌خطر را در ذهن جوان ایجاد و ادراک مثبتی نسبت به رفتارهای انحرافی در وی به وجود می‌آورد و گرایش فرد به مصرف مواد مخدر صنعتی را افزایش می‌دهد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش فیض‌اللهی و باپیری (۱۴۰۰) و جورابلو (۱۳۹۹) همسو است. در تبیین این یافته نیز بایستی به توجه فرد به قصد و نیت و اهداف در تعیین رفتار وی اشاره کرد و از جمله اقدامات پیشگیرانه می‌توان به نظارت بیشتر بر محیط‌های مستعد و توجه ویژه به اماکن مرتبط اشاره داشت. در رفتار ناشی از نگرش که شامل ۱۰ زیر مقوله می‌باشد، می‌توان چنین استنباط نمود که ناآگاهی نسبت به عوارض مواد صنعتی و تبلیغات اغواکننده در رفتار فرد نسبت به گرایش به مواد فوق‌تاثیر دارد و این عوامل نگرش فرد به مصرف مواد مخدر را تغییر و ادراک مثبتی از مصرف مواد مخدر صنعتی در ذهن جوان ایجاد می‌گردد. از جمله اقدامات درمانی، آگاهی‌دادن از طریق رسانه و فضای مجازی و محیط شهری را می‌توان اشاره کرد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش نورمحمدی و همکاران (۱۴۰۰) و ذکر (۱۳۹۴) همسویی دارد.

در بررسی رفتار ناشی از گسست خانوادگی که شامل ۱۴ زیر مقوله بوده و بالاترین تعداد شاخص‌ها را در بر دارد، با نتایج پژوهش درشتی و رجب‌لو (۱۳۹۹)، جورابلو (۱۳۹۹) و فیض‌اللهی و باپیری (۱۴۰۰) هماهنگی دارد. در تبیین این یافته می‌توان گفت، رفتار فرد تحت تأثیر تعارض در روابط خانوادگی و رفتار والدین تغییر می‌کند و هنجارهای غلط در خانواده، هدایت‌گر رفتارهای فرد به آسیب‌ها از جمله گرایش به مواد مخدر صنعتی است. از اقدامات پیشگیرانه در این بحث می‌توان به بهبود و ارتقاء مهارت‌های ارتباطی، سبک زندگی و فرزندپروری، احترام به سلاقی و تفاوت‌ها، برخورد و تعامل والدین با هم و با

فرزندان اشاره نمود. در بررسی رفتار ناشی از فشار اجتماعی که شامل ۸ زیر مقوله بوده و با نتایج پژوهش سلیمانی (۱۳۹۶) و رزمخواه و همکاران (۱۳۹۲) همسو می‌باشد، می‌توان چنین استنباط نمود که جدایی فرد از ارزش‌ها، شرکت در فعالیت‌های ضد اجتماعی، مکان زندگی، الگوبرداری از قواعد ناهنجار در گرایش جوان به مصرف مواد مخدر صنعتی نقش زیادی دارد و رفتارهای مبتنی بر گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی را تشدید می‌نماید. بنابراین از مهم‌ترین اقدامات پیشگیرانه، می‌توان به آگاهی‌دادن از تبعات مصرف مواد صنعتی، ایجاد فرصت شغلی، آموزش مهارت زندگی اجتماعی، مهارت ارتباطی و تقویت باورهای دینی اشاره کرد.

بررسی رفتار روان‌شناختی که شامل ۹ زیر مقوله می‌باشد، نشان می‌دهد که، رفتار فرد تحت تاثیر عواطف و احساسات و معنویت تغییر می‌کند. از اقدامات پیشگیرانه می‌توان به تقویت معنویت، آگاهی‌دادن از طریق وسایل ارتباط جمعی و پذیرش اجتماعی افراد اشاره نمود. در بررسی رفتار ناشی از شرایط اقتصادی که شامل ۸ زیر مقوله بوده، می‌توان بیان کرد که رفتار فرد با توجه به ارزانی، فراوانی و در دسترس بودن رابطه مستقیم دارد. از اهم اقدامات پیشگیرانه در این یافته، تلاش مضاعف در خصوص کاهش بی‌خانمانی، شناسایی کارگاه‌های تولید، شناسایی توزیع کنندگان، افزایش مجازات برای فروشندگان، ایجاد فرصت‌های شغلی و... را می‌توان بر شمرد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش نورمحمدی و همکاران (۱۴۰۰)، جورابلو (۱۳۹۹) و ذکر (۱۳۹۴) همسو است. همچنین نتایج این مطالعه با یافته‌های مازئو و همکاران (۲۰۲۳)، وینتر و همکاران (۲۰۲۳)، مارتینلی و همکاران (۲۰۲۳)، پاکائو و همکاران (۲۰۲۳)، لام و همکاران (۲۰۲۳) و گلنتر و همکاران (۲۰۲۲) همسویی دارد.

به طور کلی می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که وضعیت و شرایط ایجاد رفتارهای انحرافی و گرایش به مصرف مواد مخدر صنعتی در شهر اردبیل از یک سری علل و عواملی تبعیت می‌نماید که بخشی از آن در بعد ویژگی فردی، بخشی در حوزه خانواده و بخشی دیگر در محیط اجتماعی قابل تبیین هستند. اما آنچه بیشتر قابل تامل می‌باشد، ارتباط و پیوستگی عوامل شناسایی شده در شکل‌دهی رفتارهای جوانان در گرایش به مصرف

مواد مخدر صنعتی می‌باشد و به عبارت دیگر این عوامل از تنیدگی و پیوستگی زیادی با همدیگر برخوردار هستند و هر کدام از ابعاد شناسایی شده در همدیگر تاثیر دارند و با کمک همدیگر توان ذهنی و رفتاری جوانان را در گرایش به مصرف مواد مخدر تسهیل می‌نمایند. بنابراین برای پیشگیری از شکل‌گیری اینگونه رفتارها لازم است از برنامه‌ها و اقدامات پیشگیرانه در تمام عوامل و ابعاد شناسایی شده به شکل جامع و مانع بهره گرفت. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود بهره‌گیری مناسب از نتایج پژوهش‌ها در عرصه‌های برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌ها در زمینه مبارزه با مواد مخدر صنعتی توسط دستگاه‌های ذیربط انجام پذیرد. مداخله مراکز علمی و دانشگاهی در برنامه‌های آموزشی و پژوهشی مرتبط با مبارزه با مواد مخدر صنعتی نیز انجام شود. همچنین پیشنهاد می‌شود توجه جدی به نقش محله‌های آلوده و پرخطر در ایجاد گرایش نسبت به مصرف مواد در جوانان مبذول گردد و تهیه و تنظیم برنامه‌های پیشگیری از اعتیاد، متناسب با مهدهای کودک، مدارس، دانشگاه‌ها و محیط‌های کار صورت پذیرد. ضمن گسترش فعالیت‌های انتظامی و قضایی در کنترل فروش این مواد، با توزیع کنندگان اینگونه مواد، برخورد قاطعی صورت پذیرد و با مشارکت مردمی و افزایش کنترل‌های رسمی و اجتماعی، از سهولت جابجایی و دسترسی آسان مواد مخدر صنعتی برای جوانان جلوگیری گردد.

تقدیر و تشکر

در پایان از اندیشمندان، جامعه مشارکت‌کننده و تمام افرادی که در انجام این پژوهش ما را یاری رسانند، کمال تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.

منابع

- احمدی، حبیب (۱۳۹۸). *جامعه‌شناسی انحرافات*، چاپ نهم، نشر سمت.
- اکبری، مریم و ابراهیمی مقدم، حسین (۱۳۹۸). مدل‌یابی ساختاری گرایش به سوءمصرف مواد، بر اساس ویژگی‌های شخصیتی با میانجی‌گری عزت نفس. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۱۳(۵۱)، ۲۱۵-۲۰۳.
- پورسعید اصفهانی، مهنوش؛ شریفی، حمیده و اکرمی، ناهید (۱۴۰۰). پیش‌بینی رفتار پرخطر براساس تمایز یافتگی خود و مشکلات بین فردی در دانشجویان دختر. *رویش روانشناسی*، ۱۰(۳)، ۵۵-۶۴.

جورابلو، صادق (۱۳۹۹). عوامل موثر بر تغییر ذائقه مصرفی مواد مخدر از سستی به صنعتی در شهر گرمسار، فصلنامه دانش انتظامی سمنان، ۳(۱۰)، ۱۵۰-۱۱۸.

خدادادیان، محمدرضا؛ کرمی، جهانگیر و یزدان بخش، کامران (۱۳۹۸). پیش بینی استعداد اعتیاد بر اساس خودتنظیمی ارادی و تحول مثبت نوجوانی در دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهر کرمانشاه. فصلنامه اعتیاد پژوهی، ۱۳(۵۴)، ۱۲۵-۱۰۹.

خسروی، عزت اله (۱۳۹۲). تحلیل چرایی ناکارآمدی برنامه های پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر و روانگردان ها. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.

درشتی، حنا و رجبلو، جعفر (۱۳۹۹). بررسی عوامل موثر در گرایش نوجوانان به مصرف مواد مخدر و راه های پیشگیری از آن. فصلنامه دانش مبارزه با مواد مخدر، ۹(۱۷)، ۶۴-۳۵.

درویشی، صیاد (۱۳۹۹). تأثیر کیفیت خدمات پلیس هوشمند بر مشارکت شهروندان در پیشگیری از توزیع مواد مخدر مجله علمی، مدیریت سرمایه اجتماعی، ۷(۴)، ۵۰۷-۵۳۴.

درویشی، صیاد؛ بختیاری، لطفعلی و گله جاری، بهمن (۱۴۰۰). چالش های انتظامی در پیشگیری از اعتیاد از طریق مقابله با توزیع مواد مخدر صنعتی (مطالعه موردی کلانتری های شهرستان کرمانشاه). فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی، ۱۵(۶۰)، ۹۶-۶۷.

ذکر، الهام (۱۳۹۴). بررسی رابطه نگرش با گرایش به مواد مخدر در میان دانش آموزان مقطع دبیرستان شهر تهران بررسی رابطه سلامت روان با رضایت زناشویی خانواده های زنان شاغل و خانه دار، مجله تحقیقات روان شناسی موفق، ۷(۳)، ۷۳-۸۸.

رحمانیان کوشکی، مهدی و چیدری، محمدرضا (۱۳۹۲). بررسی عوامل اثرگذار بر قصد کارآفرینانه دانشجویان کشاورزی دانشگاه آزاد ایلام. توسعه کارآفرینی، ۴(۱۵)، ۱۴۴-۱۲۵.

رخشنده رو، سکینه؛ غفاری، محتشم و بایمانی، سمیه (۱۴۰۱). بررسی عوامل پیش بینی کننده قصد سوء مصرف مواد مبتنی بر نظریه رفتار برنامه ریزی شده در زوجین مراجعه کننده به مرکز مشاوره قبل از ازدواج. فصلنامه بهداشت در عرصه، ۱۰(۱)، ۴۸-۴۲.

زمخواه، ساناز؛ پاکر، بتول و احقر، قدسی (۱۳۹۲). رابطه سلامت روانی و نگرش به بزهکاری در نوجوانان و جوانان در کمپ های اطراف تهران، تحقیقات روان شناختی، ۵(۲۰)، ۱۶-۱.

ستوده، هدایت الله (۱۳۹۹). آسیب شناسی اجتماعی (جامعه شناسی انحرافات). تهران: آوای نور.

سلیمانی، سمیه (۱۳۹۶). مطالعه پدیده اعتیاد زنان در استان البرز با تاکید بر علت ها و پیامدها. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی.

سواد کوهی، علیرضا؛ شریفی، مسعود و شکری، امید (۱۳۹۹). تأثیر سازگاری عاطفی و اجتماعی بر رفتارهای پرخطر برخط (آنلاین) دانش آموزان متوسطه اول. دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی، ۲۱(۲)، ۷۴-۶۴.

فیض‌اللهی، علی و باپیری، امیدعلی (۱۴۰۰). واکاوی دلایل، زمینه‌ها و پیامدهای مصرف مواد مخدر در بین نوجوانان (مورد مطالعه نوجوانان شهر ایلام)، فصلنامه اعتیادپژوهی، ۱۵(۶۲)، ۱۶۵-۱۴۱.

قربانی، طاهره؛ محمدخانی، شهرام و صرامی، غلامرضا (۱۳۹۱). مقایسه اثربخشی گروه درمانی شناختی-رفتاری و درمان نگه‌دارنده با متادون در تغییر باورهای مرتبط با مواد و پیشگیری از عود، فصلنامه اعتیادپژوهی، ۶(۲۲)، ۳۸-۲۳.

کاشفی، طیه (۱۳۹۲). رابطه باورهای فراشناختی و رفتارهای خودتخریب‌گرایانه در افراد معتاد به مواد مخدر، فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی تربت حیدریه، ۱(۲)، ۳۹-۴۵.

کردستانی، داود؛ فرهادی، علی و سلیمانی، فریا (۱۳۹۶). بررسی علل گرایش به مصرف مواد مخدر و داروهای روان‌گردان. فصلنامه علمی-پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی لرستان، ۱۹(۱)، ۵۳-۴۲. گیدنز، آنتونی (۱۴۰۱). جامعه‌شناسی؛ ترجمه حسن چاوشیان، چاپ هجدهم، نشر نی.

مرجانی، سیدهادی و غلامرضا کاشی، فاطمه (۱۳۹۶). گرایش به مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان. تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۰(۳۸)، ۲۱۰-۱۸۳.

ملکی، مصطفی؛ محقق، حسین و نبی‌زاده، صفدر (۱۳۹۸). پیش‌بینی گرایش به رفتارهای پرخطر براساس نشخوار خشم و ابرازگری هیجان، اندیشه و رفتار در روانشناسی بالینی (اندیشه و رفتار)، ۱۳(۵۲)، ۷-۱۶.

میرزایی علویجه، مهدی؛ نصیرزاده، مصطفی؛ شریفی‌راد، غلامرضا و حسنزاده، اکبر (۱۳۹۲). تأثیر عملکرد خانواده در وابستگی جوانان به مواد مخدر صنعتی، آموزش بهداشت و ارتقای سلامت، ۱۹(۲)، ۱۹-۳۰.

نورمحمدی، عبدالرضا؛ حیدری، معصومه؛ پروانه، فرهاد و ادیب‌منش، افشین (۱۴۰۰). علل تغییر الگوی مصرف مواد مخدر سنتی به صنعتی با تأکید بر شهر کرمانشاه، فصلنامه علمی دانش انتظامی کرمانشاه، ۱۲(۴۷)، ۸۳-۱۰۰.

وزیری، فاطمه (۱۳۹۵). ارتباط بین ابعاد شخصیت و آمادگی به اعتیاد با نقش واسطه‌ای راهبردهای مقابله با استرس در دانشجویان دختر دانشگاه علوم پزشکی کرمان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید باهنر کرمان

References

- Acheson, A., Vincent, A. S., Cohoon, A. J., & Lavallo, W. R. (2022). Early life adversity and increased antisocial and depressive tendencies in young adults with family histories of alcohol and other substance use disorders: Findings from the Family Health Patterns project. *Addictive Behaviors Reports*, 15, 100-111.
- Banstola, R. S., Ogino, T., & Inoue, S. (2020). Self-esteem, perceived social support, social capital, and risk-behavior among urban high school adolescents in Nepal. *SSM - Population Health*, 11(Aug), 100570.

- Cole, J., Logan, T. K., Walker, R. (2011). Social exclusion, Personal control, Selfregulation, and Stress among Substance Abuse Treatment Clients. *Drug and Alcohol Dependence*, 113(1), 13 -20.
- Cheah, Y. K., Lim, H. K., & Kee, C. C. (2019). Personal and family factors associated with high-risk behaviours among adolescents in Malaysia. *Journal of Pediatric Nursing*, 48, 92-97.
- Engle, R. L., Dimitriadis, N., Gavidia, J. V., Schlaegel, C., Delanoe, S., Alvarado, I., & Wolff, B. (2010). Entrepreneurial intent: A twelve-country evaluation of Ajzen's model of planned behavior. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 16 (1), 35-57.
- Galanter, M. Dermatis, H. Bunt, G. Williams, C. Trujillo, M. & Steinke, P. (2007). Assessment of spirituality and its relevance to addiction treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 33, 257-264.
- Glantz, S., Jeffers, A., & Winickoff, J. P. (2022). Nicotine Addiction and Intensity of e-Cigarette Use by Adolescents in the US, 2014 to 2021. *JAMA Network Open*, 5(11), e2240671-e2240671.
- Lum, A., Damianidou, D., Bailey, K., Cassel, S., Unwin, K., Beck, A., & McCarter, K. (2023). SMART recovery for youth: a small, exploratory qualitative study examining the potential of a mutual-aid, peer support addictive behaviour change program for young people. *Addiction Science & Clinical Practice*, 18(1), 1-8.
- Macdonald, A., & Palfai, T. (2008). Predictors of exercise behavior among university student women: Utility of a goal -systems/self-regulation theory framework. *Personality and Individual Differences*, 44(4), 921 -931.
- Martinelli, T. F., Nagelhout, G. E., Best, D., Vanderplasschen, W., & van de Mheen, D. (2023). Factors associated with problematic substance use before and during the COVID-19 pandemic among a drug addiction recovery cohort: A prospective study in the Netherlands, Belgium, and UK. *Journal of Substance Use and Addiction Treatment*, 148, 209025.
- Mazzeo, F., Meccariello, R., & Guatteo, E. (2023). Molecular and Epigenetic Aspects of Opioid Receptors in Drug Addiction and Pain Management in Sport. *International Journal of Molecular Sciences*, 24(9), 7831.
- Pearson M. R, D'Lima G. M, & Kelley M. L. (2018). Self-regulation as a buffer of the relationship between parental alcohol misuse and alcohol - related outcomes in first -year college students. *Addict Behaviors*, 36(12), 1309 – 1312.
- Peter, N. & Alicia, D. (2010). Extent and Influence of Recreational Drug Use on Men and Women Aged 15 Years and Older in South Africa. *African Journal of Drug & Alcohol Studies*, 9(1), 33-48.
- Phukao, D., Thawornwutichat, R., Sakulsriprasert, C., Riewpaiboon, W., Pangma, A., & Guadamuz, T. E. (2023). Looking at mHealth Digital Application Interventions for youths with Addictive Behavior through the Lens of Beck's Cognitive Model and Cognitive Behavioral Therapy: A Scoping Review. *Journal of the Medical Association of Thailand*, 106(3).
- Sánchez-Queija, I., Oliva, A., Parra, A., & Camacho, C. (2016). Longitudinal Analysis of the Role of Family Functioning in Substance Use. *Journal of Child and Family Studies*, 25(1), 232-240.
- Winter, J. J., Rodríguez-Acevedo, K. L., Dittrich, M., & Heller, E. A. (2023). Early life adversity: Epigenetic regulation underlying drug addiction susceptibility. *Molecular and Cellular Neuroscience*, 125, 103825.